

Turizm - Terörizm İlişkisi ve Türkiye Örneđi

Kamil UNUR

Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Turizm İşletmeciliği Bölümü

ÖZ

Bu çalışmada turizm ile terörizm arasındaki ilişki değişik boyutları ile irdelenmektedir. Çalışma kapsamında öncelikle terörizmin ne olduğu, turizm sektörü ile nasıl bir ilişki olduğu ve turizm faaliyetlerinin terörizmden nasıl ve ne ölçüde etkilendiği üzerinde durulmaktadır. Çalışmada turizmin Türk ekonomisindeki yeri, Türk turizminin gelişimi incelenmekte, daha sonra PKK terörünün Türk turizmi üzerine etkisi hem Güney Doğu Anadolu Bölgesi ölçeğinde hem de Türkiye ölçeğinde incelenmektedir. Çalışmada 1999 yılında Türk turizmde yaşanan kriz ile Abdullah Öcalan'ın yakalanıp Türkiye'ye getirilmesiyle yaşanan terör olayları arasındaki ilişki daha ayrıntılı olarak incelenmeye çalışılmaktadır. Bu çalışma bir literatür taraması olup ikincil kaynaklardan elde edilen istatistiksel bilgilerle desteklenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Turizm, Terörizm, Türkiye

GİRİŞ

Bir çok ülke için önemli bir gelir kaynağı ve insanlığın ulaştığı en barışçıl çabalardan biri olan turizm, dünyanın her tarafında terör hareketlerinden olumsuz olarak etkilenmekte ve tehdit edilmektedir. Terörizme karşı mücadelede bir çok devlet işbirliği yapmasına karşın, dünyadaki turizm hareketlerini olumsuz yönde etkileyen en önemli unsurlardan birisi olmaya devam etmektedir.

Türkiye son 17 yıl boyunca ağırlıklı olarak etnik terörün etkisinde kalmış bir ülke olarak, turizmi terörizmden en çok etkilenen ülkelerden birisidir. Bu etki özellikle terörün yoğun olarak yaşandığı Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde daha belirgin olarak hissedilmiştir. 1999 yılında terör örgütü PKK'nın başı Abdullah Öcalan'ın yakalanmasıyla birlikte gelişen terör olayları sonucu Türk turizmi önemli bir düşüş yaşamıştır.

TERÖRİZM VE TERÖR HAREKETLERİNİN GEÇMİŐİ

Terörizm kelime olarak Edmun Burke'nin 1792-94 Fransız Devriminin ardından kurulan yeni Fransız devletini terör saltanatı "reign of terror" olarak eleştirilmesi ile ortaya çıkmış (Sönmez 1998) ve bugüne kadar kullanılagelmiştir.

İlk ortaya çıktığından bu yana hem şekil ve isim değiştirerek hem de sayısal olarak artarak devam eden terörizm değişik meslek gurupları tarafından çok değişik şekillerde tanımlanmaktadır. Schmidt ve Youngman "Siyasî Terörizm" adlı kitaplarında, akademisyenler arasında yaptıkları araştırma sonucu 109 değişik terörizm tanımı olduğunu ortaya koymuşlardır. Kendi tanımlarında ise terörizmi; "politik amaçlara ulaşmak için sivillere yada sivil hedeflere karşı önceden tasarlanmış şiddet eylemleri yada şiddete başvurma tehdidi" olarak ele almışlardır (Ganor 1999).

Amerika Savunma Bakanlığı ise terörizmi; “etnik bir gurup yada guruplar tarafından politik amaçlar doğrultusunda önceden tasarlanmış; sivillere ve/veya silahsız güvenlik kuvvetlerine karşı girişilen her türlü şiddet eylemleridir” (Sönmez 1998) şeklinde tanımlamaktadır.

Yine aynı kaynakta uluslararası terörizm; “bir ülke sınırlarının aşılacak başka ülkelerde de eylem yapılması ve/veya bu terör eylemlerinin terörün kaynağı ülke dışındaki ülkelerin sivil vatandaşlarına da yönelmiş olması” şeklinde tanımlanmaktadır.

Karber'e göre terörizm; sadece bir iletişim aracıdır (Sönmez 1997). Çünkü;

1. Terörist, bir mesaj göndererek bir iletişim başlatır (muhtemelen masum insanların güvenliğine karşılık belli bir talepte bulunur),
2. Mesaj, gönderilmesi niyet edilen hedefe gönderilir (genellikle bu hedef kalabalık bir izleyici topluluğudur, sözcüğü; teröristlerin devleti protesto etmeleri sonucu mesajın çok geniş kitlelere ulaşması),
3. Terörist eylemin kendisi (bombalama, uçak kaçırma vb. gibi) bir mesajdır,
4. Terörist şiddette kullanılan iletişim aracı (örneğin; turistler) genellikle masum insanlardır,
5. Mesajın gönderildiği hedefin tepkisi, (devletin teröristin ve/veya teröristlerin isteklerini yerine getirmesi) teröristin hedefe ulaşip ulaşamayacağı konusunda bir geri beslemedir.

Bu yaklaşıma göre, turist terörizmin zaman zaman kullandığı ve kullanmaya devam edeceği ideal bir iletişim aracıdır.

Bugüne kadar uluslararası topluluğun ortak bir terörizm tanımı etrafında birleşememeleri ve bir ülkenin terörizm kabul ettiğini bir başka ülkenin terörizm olarak kabul etmemesi gibi nedenler küresel boyutta terörizmle daha etkili bir şekilde mücadele edilememesine neden olmaktadır.

Hem amaç hem de amaca ulaşmak için araç olarak kullanılan terörizm sürekli bir değişim ve gelişim içerisinde. Bu durumun en çarpıcı kanıtı ise teröristlerin kullandığı silahlardır. Teröristlerin kullandığı silahların gelişmişliği çok ürkütücü boyutlara ulaşmıştır. Öyle ki kitlesel imha silahları olan biyolojik ve kimyasal silahları bile elde edebilir duruma gelmişlerdir. Örneğin; bir terörist gurup 1995 yılında Tokyo metrosuna Sarin gazı atarak kitlesel bir öldürme eylemine girişmiştir.

Bütün bu değişimlerin yanında terörizmin varlığı

konusunda değişmeyen unsurlar da devam etmektedir. Bu unsurlardan bazıları şunlardır;

1. Terörizmi yaratan koşullar (işsizlik, aşırı nüfus artışı ve açlık gibi çoğunlukla sosyo-ekonomik nedenler) ortadan kalkmadıkça, terörizm var olmaktadır ve var olmaya da devam edecek gibi gözükmektedir. Örneğin, PKK örgütünün doğup büyüdüğü, terörün yeşerdiği illerimizdeki refah düzeyi Türkiye ortalamasının çok gerisindedir. Nitekim Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine göre Ağrı ve Muş illerindeki kişi başına gelir düzeyi, Türkiye ortalamasının dörtte biri kadardır. İstanbul ile kıyaslandığında bu oranlar daha da düşmektedir. Ağrı'daki kişi başına gelir düzeyi, bir Afrika ülkesi olan Zimbabve'nin kişi başına milli gelirinden daha düşüktür (Ekonomist 1999, 18).

2. Geçmişte olduğu gibi bugün de terörizm çeşitli gerekçelerle bir çok devlet tarafından desteklenmeye devam etmektedir ve öyle görünüyor ki desteklenmeye de devam edecektir. Örneğin, Türkiye'nin bazı komşularının PKK terör örgütünü destekledikleri ve yardım ettikleri bilinen bir olgudur.

3. Her geçen gün sivil hedeflere yönelik terörist eylemler artarak devam etmektedir. Geleceğe yönelik tahminler ise terörizmin yazılı ve sözlü basında daha kolay yer alarak mesajlarını daha kolay hedefe iletebilmelerinden dolayı, kolay ve savunmasız hedef olan sivil hedeflere yöneleceği şeklindedir.

Daha önce de değinildiği gibi, terörist guruplar eylem yaparken belli bir hedefe mesaj vermek niyetindedirler. Bu mesajı da en iyi yazılı ve sözlü basın yoluyla vermenin mümkün olacağını düşünmektedirler. Bu nedenle, yazılı ve sözlü basının ilgi duyacağı sansasyonel eylemlere yönelmektedirler. Uluslararası turizm hareketine katılan turistlere karşı yapılan terörist eylemler hem turistlerin bulunduğu ülkedeki (turist çeken ülke) hem de turistlerin geldiği ülke ve/veya ülkelerde ki yazılı ve sözlü basında ilk haber olarak verilmesi nedeni ile uluslararası turizm-uluslararası terörizmin en belirgin hedeflerinden biri haline gelmektedir.

TERÖRİZM VE TURİZM ARASINDAKİ İLİŞKİ

Ekonomik açıdan bakıldığında, 1992 yılında uluslararası ticaretin yüzde 7'sini oluşturan uluslararası turizm dünyanın en büyük üçüncü sektörüdür (Edgell 1993; Karabulut 1998). Dünya Turizm Örgütüne (WTO) göre dünyada silahlanmaya harcanan paranın iki katından fazlasının harcandığı turizm sektörü dünyanın en büyük ve en verimli sektörlerinden birisidir.

Dünya Turizm ve Seyahat Konseyine (WTTC) göre 100 den fazla ülkede önemli bir endüstri olan yerel ve uluslararası (iç ve dış) turizm, bu ülkelerin 1993 yılında 3 trilyon ABD dolarından fazla bir gelir elde etmelerine neden olmuştur. Yine turizm 1993 verileriyle dünyada 126 milyondan fazla insana iş olanağı sağlamıştır. Bu rakam dünyada çalışan her 15 kişiden birinin turizm sektöründe çalıştığı anlamına gelmektedir. WTO ve WTTC'nin rakamları 1999 yılında uluslararası turizm hem gelir hem de turist sayısı olarak 1988 rakamlarına oranla %3.2 artarak uluslararası turist sayısında 657 milyon kişiye, turizm gelirinde ise 455 milyar ABD Dolarına ulaştığını göstermektedir. Uluslararası turist sayısının 2000 yılında 720 milyona, 2010 yılında ise 1 milyara ulaşması beklenmektedir (WTO 2000). Turizm Bakanlığı verilerine göre 1999 da 1998 yılına göre Türkiye'ye gelen turist sayısı yüzde 23.2 düşerek 7 milyon 483 bin kişi; Türkiye'nin turizm gelirleri ise yüzde 27.6 düşerek 5.193 milyon dolar olmuştur (Türsab 2000). Dünya Turizm Örgütü'nün tahminlerine göre Türkiye'ye gelecek turist sayısı 2010 yılında 17.1 milyon kişi olacaktır (http://www.world-tourism.org/press-rel/00_0313T.htm).

Özellikle uluslararası turizmin bu kadar gelişmesinin nedenlerinden birisi de hiç şüphesiz dünyada ki görece barış ortamıdır. Çünkü; "turizm barışın olmadığı yerde asla başarılı olamaz. Barış ise terörist eylemlerin ve savaşın yokluğudur" (Litvin, 1998). Örneğin, Pakistan olağanüstü doğal ve kültürel çekicilikleriyle yüksek turizm potansiyeline sahip olmasına rağmen kuruluşundan bugüne kadar iç istikrarı ve dış barışı sağlayamamasından dolayı bu potansiyelinin bir türlü harekete geçirememiştir (Richter 1999).

Uluslararası turizm 657 milyon uluslararası turist ve 455 milyar ABD doları gelirle (1998)dünyanın en büyük sektörlerinden biri olmasına karşın; politik istikrarsızlık, savaş ve terörizmden çok çabuk etkilenen hassas bir sektördür. Terör örgütü liderinin yakalanması ve sonrasında gelişen terörist eylemler, Kosova sorunu 17 Ağustos Gölcük depremi gibi güvenlikle ilgili olaylar sonucunda Türkiye yönelik turist talebinde meydana gelen ani ve hızlı düşme yukarıdaki savı kanıtlar nitelikte yaşanan en son örneklerden biridir. Turizm ve terörizm arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok araştırmacı da (İsrail, Mısır, Türkiye, Kuzey İrlanda ve Yugoslavya örneklerinde olduğu gibi) terörizmin turizmi olumsuz yönde oldukça fazla etkilediğini ortaya koymuşlardır (Endlers ve Sandlers 1991; Endlers, Sandlers ve Parise 1992; Mansfeld 1994; Hall ve Sullivan 1996; Sönmez ve Graefe 1995; ABD. Devlet Bakanlığı 1995, 1996; Aziz

1995; Wahab 1996; Mansfeld 1999). Bu çalışmada savaş ve politik istikrarsızlığın turizmi nasıl etkilediği konusuna girilmeyecektir. Çalışmanın kapsamı yalnızca terörizmin uluslararası turizme etkisi ile sınırlı tutulmuştur.

Turizmin ve terörizmin bir çok ortak noktası vardır. Bu ortak noktaları şu şekilde sıralanmıştır

- Her ikisi de ulusal sınırların ötesine taşarak uluslararası boyut kazanır.
- Her ikisinin de hedefi birden çok ülke vatandaşlarıdır.
- Her ikisi de ulaştırma ve iletişim alanında meydana gelen teknolojik gelişmeleri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktadır.

Turizm ile terörizmin bir çok ortak noktası olmasına rağmen, birbirinin tam zıttı iki olgudur. Çünkü, turizmi ortaya çıkaran ve geliştiren barış, politik istikrar ve ekonomik refah gibi güzellikler iken; terörizmi ortaya çıkaran politik istikrarsızlık, işsizlik ve açlık gibi olumsuz etmenlerdir. Turizm terörizmin olduğu yerde azalır yok olurken; terörizm turizmden faydalanmaktadır. Bu faydalanma değişik şekillerde olmaktadır:

- Daha önce de belirtildiği gibi, turistlere yapılan terörist saldırıları sözlü ve yazılı basında dramatik bir şekilde işlendiğinden, çok kısa sürede çok geniş halk kitlelerine ulaşabilmekte ve teröristler tarafından verilmek istenen mesaj yerine ulaşmaktadır.
- Turizmin gelişmesi için devletin bir çok önlem alması ve turizmden gelir elde etmesi nedeniyle turizm teröristler açısından bir anlamda devleti temsil etmektedir. Bu nedenle turizm sektörüne yapılan her terörist saldırı aslında devlete yapılmış bir saldırdır.
- Devletin turistik bölgelerde turistleri hem bıkırtmamak hem de onları korkutmamak için çok sıkı güvenlik tedbirleri almadığı düşünülebilir. Görece olarak güvenliğin daha gevşek olması ve teröristlerin turistler arasında dikkat çekmeden kolayca gizlenebilmesi, turizmi terörist saldırılar için çok kolay bir hedef haline getirmektedir.
- Özellikle kökten dinci terörizm için uluslararası turistlerin batıyı ve "yozlaşmayı" temsil etmesi, Marksist/Leninist terörizm için kapitalizmi ve toplumun ve/veya toplumların zengin sınıfını temsil etmesi turizmin terörizm için hedef haline gelmesine neden olmaktadır.

Tablo 1'de 1993-1996 yılları arasında terörizm için çok

kolay bir hedef olan uluslararası turistlere yönelik terör eylemlerinin bazıları verilmiştir. Tablodan da görüleceği gibi bir çok ülkede terörist eylemlerin turistlere yönelmesi nedeni ile bir çok turist ölmüş ve yaralanmıştır.

Uluslararası turistlere karşı yapılan terörist eylemler uluslararası turizmi etkilemektedir. Çünkü; terör korkusu yada güvenlik kaygısı potansiyel turistlerin karar verme sürecinde etkili olmaktadır. Potansiyel turistler ilk olarak seyahatle ilgili olan ve olmayan faaliyetler arasında seçim yaparlar; seyahat seçilirse, ulusal ve uluslararası turistik merkezler arasında seçim yaparlar ve en son olarak da turistik merkezler arasında fayda ve maliyetlerine göre bir karşılaştırma yaparlar. Potansiyel turistler turistik merkezlerin maliyetlerini karşılaştırırken, konaklama, ulaşım, zaman vb. gibi tipik tatil maliyetlerinin yanında hastalık, kaza ve terörizm gibi risk faktörlerini de dikkate almaktadırlar. Potansiyel turistler tarafından terörizm tehlikesi olan bir turistik merkezin, güvenli bir merkezden daha maliyetli olarak algılanması olasılığının yüksek olduğu varsayılabilir. Bugüne kadar yapılan bilimsel çalışmalar bu varsayımı (turistlerin terörizm tehlikesi olan bölgeleri tercih etmemesi) doğrular niteliktedir.

Aşağıda bunun örnekleri yer almaktadır.

- 1985 ve 1986 yıllarında İtalya'da meydana gelen terör olayları sonucunda, İtalyan Otelciler Birliği'nin yapmış olduğu açıklamaya göre; sadece Amerikalıların %70'lere varan rezervasyon iptalleri sonucu İtalya 800 milyon Dolar turizm geliri kaybetmiştir (Akkaya 1991).
- Avrupa'ya paket turlar hazırlayan Amerikalı tur operatörlerinin 1986 yılındaki satışları bir önceki yıla göre %50 azalmıştır (Akkaya 1991).
- 1992 yılında turistlere karşı başlayan terörist eylemler sonucunda Mısır'ın turizm gelirleri %43 oranında azalmıştır (Sönmez 1998).
- Dünya Turizm Örgütüne (WTO) göre, terörist eylemler 1985 yılında dünya genelinde turizm gelirlerinde \$105 milyar azalmaya yol açmıştır (Sönmez 1998).

Yukarıdaki örneklerden de anlaşıldığı gibi terörizm uluslararası turizmi olumsuz yönde etkilemektedir. Uluslararası turizm hareketlerinin en azından belli bir oranı terörizm riskinin olduğu bölgelerden daha güvenli bölgelere kaymaktadır. Bu durumda da terörizmin yaşandığı ülkeler elde edebilecekleri turizm gelirlerinin bir kısmını başka ülkelere kaptırmaktadırlar.

Tablo.1. Turistlere Yönelmiş Önemli Terörist Saldırıları

YIL	ÜLKE	OLAY
1993	ABD	New York'ta ki Dünya Ticaret Merkezi'nin bombalanması, 6 ölü ve 1000 yaralı.
1993	Peru	Ayachucho bölgesinde teröristler tarafında öldürülmüş 2 Avrupalı turistin cesedinin bulunması.
1993	Mısır	Bir yolcu treninde bomba patlaması ve 6 yabancı turistin yaralanması.
1993	Mısır	Güney Koreli turistlerin olduğu otobüse molotof kokteyli atılması.
1993	Mısır	Piramitlere giden bir turist otobüsünün altında bomba patlaması ve 2 ölü ve 12 yaralı.
1993	Mısır	Kahire'de turist otobüsünün yakılması 7 Avusturyalı ve 8 Mısırlı'nın yaralanması.
1993	Cezayir	Silahlı islami grup tarafından Fransız uçağının kaçırılarak 3 rehinenin öldürülmesi ve teröristlerinde Fransız güvenlik kuvvetlerince öldürülmesi
1994	Mısır	Kahire yakınlarında bir turist otobüsüne yapılan silahlı saldırı sonunda 1B Yunan'lı turistin öldürülmesi.
1995	Hindistan	Keşmir eyaletinde 6 turistin rehin alınması, bir turistin kaçması ve bir turistin başının kesilmesi.
1996	İspanya	İberya havayollarına ait yolcu uçağının kaçırılması.
1996	A.B.D.	Atlanta Olimpiyat Oyunları sırasında Centennial Olimpik Parka bomba konulması ve 2 kişinin ölümü ve çok sayıda kişinin yaralanması

Kaynak: Fletcher (1993); ABD Devlet Bakanlığı (1994, 1995, 1996) (Tablo özetlenerek alınmıştır)

Terörizmden dolayı turizmli etkilenen ülkelerden bazıları şu şekilde sıralanabilir (Sönmez 1998).

Kuzey İrlanda: IRA terörü yüzünden 1967'de 1 080 000 olan Kuzey İrlanda'ya gelen turist sayısı 1976 yılında 321 000'e düşmüştür. 1994 yılında ateşkes ilan edilmesi ile bir önceki yıla göre turist sayısında %59'luk bir artış kaydedilmiştir.

Mısır: Kökten dinci İslami terörün 1992'den itibaren turizm endüstrisini hedef alması sonucunda 1992 ve 1995 yılları arasında Mısır'a gelen uluslararası turist sayısında %20'lik düşüş yaşanmıştır.

Peru: Aydınlik Yol isimli Marksist gurubun terör eylemleri sonucu 1989'da Peru'ya gelen yabancı turist sayısı 350 000 iken, 1991'de bu sayı 33 000'e inmiştir.

Türkiye: PKK terör örgütünün 1991'den itibaren Türkiye'nin turizm endüstrisine yönelik terör eylemleri sonucunda Türkiye'ye gelen yabancı turist sayısı 1993'te 1992'ye oranla %8 düşüş göstermiştir.

PKK TERÖRÜ İLE TÜRK TURİZM SEKTÖRÜ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Son yıllarda hızla gelişen Türkiye'nin en genç ve en dinamik sektörlerinden biri olan Türk turizm sektörü ilişkisi içerisinde olduğu diğer sektörler de dikkate alındığında Türkiye'nin lokomotif sektörlerinden birisidir. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi 1991 Körfez krizinden sonra küresel krizin yaşandığı 1998 yılı da dahil olmak üzere 1999 yılına kadar Türki-

ye'nin turizm gelirlerinde sürekli bir artış yaşanmıştır. Aynı dönem içinde Türkiye'ye gelen turist sayısında da 1993 ve 1994 yılları dışında sürekli bir artış söz konusudur. Turizmde ki bu gelişme turizm gelirlerinin ihracat gelirleri ve ulusal gelir içindeki payının artmasına dolayısıyla turizmin Türk ekonomisi içindeki öneminin daha iyi anlaşılmasına neden olmuştur. Öte yandan 1999 yılında ise terörizmin de etkisi ile hem turizm gelirlerinde hem de turist sayısında büyük bir düşüş yaşanmıştır.

Türk ekonomisinde önemli bir yere sahip olan turizm sektörünün sanayi ve tarım sektörünün aksine hemen hemen bütün değişimlerden etkilendiği gözlemlenmektedir. Hatta turizm sektörünün iç ve dış kaynaklı her türden olumsuz faktöre çok hızlı, olumlu faktöre ise daha yavaş tepki verdiği söylenebilir. Daha önce de belirtildiği gibi turizmin etkilendiği olumsuz faktörlerden birinin de terörizm olduğu yapılan araştırmalarla ortaya konmuştur. 1960 ve 1970'li yıllarda Marksist/Leninist terör, 1980 ve 1990'lı yıllarda etnik terör ve son olarak da köktendinci terörü yaşayan Türkiye Cumhuriyeti kısa tarihi boyunca neredeyse terörizmin her türüyle tanışmıştır. Bu terör türleri arasında Türkiye açısından en kanlı ve ekonomik açıdan maliyeti en fazla terör PKK isimli ayrılıkçı örgütün yaptığı terördür. Çünkü yaklaşık 16 yıldır süren PKK terörü 30 bin kişinin ölümüne ve 65 milyar doların terörle mücadeleye harcanmasına neden olmuştur (Ekonomist 1999). Türk turizm endüstrisi de PKK terörizminden olumsuz olarak etkilenen

Tablo 2: Yıllar İtibarıyla Turist Sayısı, Turizm Geliri, ve Turizm Gelirlerinin İhracat İçindeki Payı

YILLAR	TURIST (000)	DEĞİŞİM (%)	TURİZM GELİRİ (Milyon \$)	DEĞİŞİM (%)	İHRACAT GELİRİ (milyon \$)	TURİZM GELİRLERİNİN İHRACAT GELİRLERİ İÇİNDEKİ PAYI (%)	ULUSAL GELİR (milyon \$)	TURİZM GELİRLERİNİN ULUSAL GELİR İÇİNDEKİ PAYI (%)
1990	5389	-	2705	-	129959	17,27	150,736	1,79
1991	5517	2,4	2654	-1,9	13593	16,34	150,168	1,77
1992	7076	28,3	3639	37,1	14715	19,83	158,121	2,30
1993	6500	-8,1	3959	8,8	15345	20,51	178,717	2,22
1994	6670	2,6	4321	9,1	18106	19,27	132,298	3,27
1995	7726	15,8	4957	14,7	21637	18,64	170,076	2,91
1996	8614	11,5	5650	13,9	23224	19,57	181,821	3,11
1997	9689	13,0	7008	23,9	26261	21,06	192,438	3,64
1998	9752	0,6	7177	2,4	26974	21,01	206,559	3,47
1999	7464	-23,4	5193	-27,64	26588	16,33	180,119	2,88

Kaynak: DİE * 1994 rakamları 1992 rakamlarından daha düşüktür.

faaliyet kollarından birisidir. Türkiye 1983 yılında 411 milyon ABD doları olan turizm gelirini %104.4 artırarak 1984 yılında 840 milyon ABD dolarına çıkarmakla tarihindeki en büyük sıçramayı yaparken PKK ülkede ilk eylemlerini gerçekleştirmekteydi. Eylem yapmanın kolaylığı, eylemin sansasyon yaratması ve birçok ülke basınında kolayca yer alması vb. gibi nedenlerle PKK turistleri ve turizm sektörünü de hedef alarak turizm hareketlerindeki gelişmelerden yararlanmaya çalışmıştır. Bu amaçla, PKK Türkiye Cumhuriyetine karşı fiilen mücadeleye başladığı 1984 yılından günümüze kadar çeşitli terör eylemleri gerçekleştirmiştir. PKK hem bütün eylemleriyle hem de Tablo 3’de önemlileri verilen turistlere yönelik eylemleriyle Türkiye’nin güvensiz bir ülke olduğu imajını yaratarak Türkiye’ye olan turizm talebini azaltmayı ve Türkiye’yi ekonomik açıdan kayba uğratmayı amaçlamıştır. Tablo 3 ve 4’deki rakamlar PKK’nın bu amacıyla belli oranda başarılı olduğunu göstermektedir. O tarihten bu güne kadar PKK terörü Türk turizm sektörünü gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak hedef almaya ve olumsuz olarak etkilemeye devam etmiştir.

Tabloda da görüldüğü gibi PKK’nın doğrudan turistlere karşı gerçekleştirdiği eylemler özellikle 1993 ve 1994 yıllarında yoğunlaşmaktadır. Tablo 2’de gö-

rüldüğü gibi 1993 yılında Türkiye’ye gelen turist sayısında -%8.1 bir düşme yaşanmıştır. 1994 yılında %2.6 oranında bir artış söz konusu ise de toplam turist sayısı 1992 yılında gelen turist sayısından -%5.8 daha düşüktür. Dolayısıyla 1993 yılında Türkiye’ye olan turist talebindeki düşme ve 1994 yılında turist sayısındaki artışın çok düşük düzeyde kalmasının nedenlerinden birisinin PKK’nın gerçekleştirdiği turistlere yönelik terör eylemleri olduğu söylenebilir. Nitekim 1993 ve 1994 yıllarında yaşananlar konusunda TURSAB dergisinin değişik sayılarında yer alan değerlendirmeler ve bilgiler PKK terörünün Türk turizmni olumsuz etkilediği savını güçlendirmektedir.

PKK terör örgütünün 1994 yılında İstanbul’da Kapalı Çarşıya bomba koyması ve bir İspanyol turistin ölümü, aynı yıl gelmesi beklenen İspanyol turistlerin sayısının %35 oranında azalmasına neden olmuştur (TURSAB 1995).

1993’te Antalya’da meydana gelen ve 14’ü Türk olmak üzere 26 turistin yaralanmasına neden olan bombalı saldırı, 1993 turizm sezonunda bir dönüm noktası oluşturmuştur. Türkiye’ye turist gönderen ülkeler basınında ve özellikle Almanya, Hollanda ve İtalya’da manşete çıkan bu haber önemli ölçüde rezervasyon iptallerine, son dakika satışlarının azalmasına yol açmıştır (TURSAB 1993). Bu olay sonucu ba-

Tablo 3: Türkiye’de PKK Tarafından 1988-1998 Yılları Arasında Turistlere Karşı Yapılan Önemli Terörist Saldırıları

YIL	OLAY
1993	PKK’nın güney sahillerindeki otelleri bombalaması ve 12 yabancı turistin ve 16 Türk vatandaşının yaralanması
1993	8 değişik olayda PKK tarafından Güney Doğu Anadolu Bölgesinde 19 batılı turistin kaçırılıp haftalarca alıkonulması.
1993	PKK’nın 2 Finlandiyalı turisti “Kürdistan’a” giriş vizesi olmadığı için kaçırmayı 22 gün alıkoyması.
1994	PKK tarafından Sultan Ahmet Meydanında bomba patlatılması ve bir Alman, bir Hollandalı ve bir İspanyol olmak üzere 3 turistin yaralanması
1994	PKK tarafından Kapalı Çarşıya bomba konulması ve bir İspanyol ve bir Belçikalı olmak üzere 2 turistin ölmesi ve 17 kişinin yaralanması.
1994	Marmaris ve Fethiye’deki bombalama eylemleri sonucu bir turistin ölmesi ve 10 turistin yaralanması.
1994	Siirt yakınlarında bir Japon turistin kaçırılması ve 4 gün alıkonulması
1998	Sultan Ahmet Meydanına bomba atılması ve 2 Hintli, bir Yeni Zelandalı olmak üzere 3 yabancı turistin ve 4 vatandaşın yaralanması.
1998	Ağrı da bir Alman turistin ve bir Türk kamyon sürücüsünün kaçırılması ve ertesi gün Alman turistin bulunması ve Türk kamyon sürücüsünün bulunamaması.

Kaynak: http://www.ict.org.il/inter_ter/orgattack.cfm?orgid=20 (1998)

tı basınında çıkan manşetlerin bazılarında göz atıldığında amaçlarının bir kısmında başarılı olduğu söylenebilir;

İtalya Basını: “*Kürt gerillasından uyarı: İtalyan turistleri Türkiye’ye dikkat*”;

Almanya Basını: “*Kürtler Almanları Türkiye’ye gitmemeleri için uyarıyor, Türkiye’de tatile uyarı, bombalar turistlere korku saldı*” (TURSAB 1993, 25).

Bu olaylarda PKK terör örgütü Türk devletinin turizm gelirlerini azaltmak, politik istikrarsızlığın oluşmasına katkıda bulunmak, batı basınında yer almak, turist gönderen ülkelerde Türkiye’ye karşı olumsuz bir kamuoyu oluşturmak, ve Türkiye’yi Terör karşısında aciz duruma düşürmek gibi amaçlar gütmüştür.

Tablo 3’de verilen olaylar sadece doğrudan turistlere yönelik eylemlerden bazıları olup bunların dışında PKK’nın hem ülke içinde hem de ülke dışında diplomatlara, büyük elçilik binalarına, sıradan sivil insanlara vb. bir çok değişik şekilde eylem gerçekleştirmesinin de Türk turizmini olumsuz olarak etkilediği söylenebilir. TÜRSAB’ın Güney Doğu Anadolu Bölgesinde yapmış olduğu araştırma ve 1999 yılında yaşanan gelişmeler göstermiştir ki; turizmin terörizmden olumsuz etkilenmesi için terörizmin doğrudan turistlere yönelmesi gerekli değildir. Turizmin olumsuz olarak etkilenmesi için bölgenin yada ülkenin güvenli olmadığı imajının oluşturulması yeterli gibi gözükmektedir. Yarattılan bu imajdan özellikle terör-

rün yoğun olarak yaşandığı Güney Doğu Anadolu Bölgesi her alanda olduğu gibi turizm alanından da en çok etkilenen bölgemizdir.

Tablo 4 deki veriler incelendiğinde PKK terör örgütünün giriştiği terör eylemleri ile özellikle Güney Doğu Anadolu Bölgesini kısıpca alması sonucunda Türkiye’ye gelen yabancı turist sayısı 1990-1997 yılları arasında çoğunlukla artış göstermesine karşın; Güneydoğu Anadolu Bölgesine giden turist sayısında aynı yıllarda sürekli bir düşüş olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Aynı ters orantı bölgenin yatak kapasitesi ile bölgede konaklayan turist sayısı arasında da yaşanmaktadır. Diğer bir deyişle, Nemrut, dünyanın Çin Seddi’nden sonra ikinci en uzun surlarına sahip olan Diyarbakır, Peygamberler kenti Şanlı Urfa, insanoğlunun ilk yerleşik yaşama geçtiği Harran, taş evleriyle Mardin ve insanoğlunun en büyük yapıtlarından biri olan Atatürk barajı gibi bir çok yapıt ile oldukça iyi bir turistik potansiyele sahip olan bölgede ki turistik belgeli yatak kapasitesinin de artmasına rağmen; PKK terörü yüzünden bölgeye giden turist sayısında 1991 ve 1996’da ki küçük artışlar hariç sürekli bir azalma olmuştur.

Aslında Güneydoğu Anadolu Bölgesi terör nedeniyle yalnız turizmde değil bir çok konuda ne yazık ki devre dışı kalmış, ulusal ve uluslar arası düzeyde terörle anılır hale gelmiştir. 1999 yılı Türk turizmi açısından Tablo 2’de de görüldüğü gibi hem turizm gelirlerinde hem de turist sayısında büyük gerilemelerin yaşandığı ve turizmle ilgili bir çok insanın kriz olarak adlandırdığı bir yıl olmuştur. Türk turizminde 1999 yılında yaşanan krizin nedenleri başlıca iki başlık altında toplanabilir:

a- Uzun süreli yapısal sorunlar: İdeolojik ve etnik terörün ülke gündeminde yıllarca düşmemesinin ve Türkiye’nin tam ortasında bulunduğu Orta-doğu, Balkanlar ve Kafkasya coğrafyasında savaşların ve politik gerilimlerin yoğun olarak yaşanmasının potansiyel turistler nezdinde Türkiye’nin güvenli bir ülke olmadığı izlenimi uyandırmıştır. Türk turizminin uzun süreli yapısal sorunlarından biri olduğu söylenebilir.

b-1998 ve 1999’da yaşanan güncel olayların yol açtığı sorunlar: 1988 ve 1999 yıllarında yaşanan ve 1999 yılında Türk turizminin büyük oranda gerilemesine neden olan olaylardan en önemlileri şu şekilde sıralanabilir: 1998 yılında başlayan küresel ekonomik kriz, Gölçük ve Düzce depremleri, Kosova Sorunu, Abdullah Öcalan dolayısıyla İtalya ve Türkiye arasındaki ilişkilerin gerginleşmesi ve Abdullah Öcalanın yakalanması.

Tablo 4. Yıllar İtibariyle Güneydoğu Anadolu Bölgesine Gelen Yabancı Turist Sayısı ve Yatak Kapasitesi

YILLAR	TURİZM BELGELİ YATAK SAYISI	KONAKLAYAN TURİST SAYISI	TÜRKİYE’YE GELEN TURİST SAYISI
1990	2.263	61.779	5.389.000
1991	2.315	63.740	5.517.000
1992	2.422	28.119	7.076.000
1993	2.728	17.553	6.500.000
1994	2.940	14.251	6.670.000
1995	3.382	13.640	7.726.000
1996	3.331	15.569	8.614.000
1997	3942	-	9.712.000

Kaynak: TURSAB Dergisi, sayı: 173, 1998.

Bu olaylar içinde en çok etkili olduğu ileri sürülebilecek olan ve çalışmanın da konusu olan Abdullah Öcalan'ın yakalanmasının yol açtığı terör olaylarından bazıları şunlardır;

- Abdullah Öcalan'ın yakalanıp Türkiye'ye getirildiğini öğrenen PKK taraftarları, Almanya, Fransa İngiltere, İtalya, Hollanda, Belçika, Rusya, Avustralya ve daha birçok ülkede günlerce Türkiye karşıtı gösteriler yapılmıştır. Gösteriler sırasında militanlar kimi ülkelerde Türk Büyükelçiliklerine ve Türk Hava Yolları bürolarına saldırdılar. Yurt dışındaki bu eylemlerle eş zamanlı olarak örgüt taraftarları tarafından yurt içinde de gösteriler yapılmaya ve canlı bomba eylemleriyle terör tırmandırıldı. Türkiye'de eylemler sonucunda bir çok masum insan yaşamını yitirdi. Bu olayların en kanlısı ise 13 Mart 1999 da gerçekleştirilen ve 13 kişinin ölümü ile sonuçlanan Mavi Çarşıya molotof kokteyli atılması olayıdır.
- Abdullah Öcalan'ın yakalanıp Türkiye'ye getirilmesi ve PKK'nın yaptığı sansasyonel eylemlerden dolayı dünyadaki basın yayın kuruluşlarının birçoğunda Türkiye ile ilgili olumlu yada olumsuz haberler yer aldı.
- Dünyanın hemen her kıtasında bir çok ülkede ve Türkiye'de yapılan gösteri ve terör eylemlerinde PKK'nın kullandığı temel iletişim ve propaganda araçlarından birisi ve belki de en önemlisi, PKK'nın yayın organı olan televizyon kanalı 19 şubat 1999 da PKK'nın Abdullah Öcalan'ın yakalanmasını Türk turizmini baltalamak için kullanacağını açıkladı (TURSAB 1999).

Türkiye ve diğer ülkelerde yaşanan yoğun terör eylemleri sonucunda oluşan Türkiye imajının Türk turizmini olumsuz olarak etkilemeye başlamakta gecikmediği söylenebilir. Örneğin, yaşanan bu terör olayları sonucunda Japonya Dışişleri Bakanlığı Türkiye'yi gidilmesi riskli ülkeler listesine almıştır (Cumhuriyet Gazetesi 15 Mayıs 1999). Yine TURSAB'ın yaptığı araştırma sonucuna göre 1999 yılı şubat ayının ikinci yarısı ile Nisan ayı sonuna kadar toplam tur iptalleri 725 bin kişiyi bulmaktadır (<http://www.tur-sab.org.tr/may99.htm>).

Devletin savaşı dahi göze alarak 1998 yılının son çeyreğinde Abdullah Öcalan'ı Suriye'den çıkarması, 17 şubat 1999 tarihinde ele geçirmesi ve sonrasında yargılayıp idama mahkum etmesi sürecinde yaşanan terör olayları 1999 yılında Türk turizminin hem turist sayısı hem de turizm gelirleri açısından büyük bir düşüş yaşamasında en büyük paya sahip etken olarak değerlendirilebilir.

Bugün hem Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ki terör hem de Türkiye'de ki etnik terör sona erme noktasına gelmiştir. Bu durum Türkiye için her açıdan tarihi bir fırsat olarak düşünülüp değerlendirilebilir. Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgeleri ekonomik refah ve turizm açısından batı ile karşılaştırıldığında çok geridedir. Bu bölgelerde "Hizbullah" gibi yeni yeni terör örgütlerinin ortaya çıkmasını önlemek, Türk insanının yeni acılar yaşamasını engellerek refahını artırmak için en azından işsizliğin ve batıya göçün kabul edilebilir sınırlara çekilmesi gerekmektedir. Bunun başarılabilmesi durumunda bölge yeni terör örgütleri çıkarma potansiyelini korumaya devam edecektir.

SONUÇ

Sonuç olarak, terörizm ve turizm arasındaki ilişkiye baktığımızda, bu ilişkinin hiç de küçümsenmeyecek boyutta olduğu görülmektedir. Turizm sektörü barış ortamında en iyi gelişme şansına sahip olduğundan, terörizmle olan ilişkisinden olumsuz etkilenen taraf hep turizm olmaktadır. Bu olumsuz durumun ortadan kaldırılmasının en kesin çözümü terörizmi ortadan kaldırmaktır. Ancak, terörizmi tamamıyla ortadan kaldırmak en azından günümüz dünyasında olanaklı gözükmemektedir.

Bu nedenle Türkiye uluslararası düzeyde;

- Bütün devletlerin kabul ettiği ortak bir terörizm tanımının yapılması konusunda Birleşmiş Milletler nezdinde çaba göstermeli,
- Terörizme karşı mücadelede uluslararası işbirliğinin artırılması ve teröre destek veren devletlerin desteklerinden vazgeçmesi, konusundaki çabalarını artırarak devam ettirmeli,
- Bugüne kadar terörizm ve diğer nedenlerden ötürü oluşmuş olumsuz Türkiye imajının değiştirilmesi için uluslararası düzeyde tanıtım kampanyası başlatmalı ve bu kampanyanın finansmanında terörizmle mücadelede kullanılan kaynaklardan yararlanılmalı.

Ulusal düzeyde ise;

- Bugüne kadar terörizmle mücadele için harcanan kaynaklar terörizmin kaynakları olan işsizlik, eğitim vb. gibi sosyal yaraların tedavisinde kullanarak terörizmin bu topraklarda bir daha yeşermesini engellemeli,
- Sosyal barışı, sosyal adaleti ve demokrasisini geliştirmelidir.

Bütün bunların yapılması terörizm dahil bütün olumsuzluklara rağmen büyük gelişme gösteren Türk turizmi yeni bir atılım sürecine girebilir. Türkiye yine de terör eylemleri olasılığına karşı turistik bölgelerde ki güvenlik önlemlerini turistleri rahatsız etmeyecek şekilde artırılmalıdır.

Turizm sektöründe karşılaşılabilecek risklere ve acil durumlara karşı önceden önlem alınmalı ve hazırlıklı olunmalıdır.

KAYNAKÇA

Akkaya, A. (1991). "Terörizm ve Turizm", *Anatolia: Turizm ve Çevre Kültür Dergisi*, 2 (19-20):

Cumhuriyet Gazetesi (1999), "Japon Turist Gelmiyor", 15 Mayıs.

Edgell, D. L. (1993). "World Tourism at the Millennium", *U.S. Department of Commerce*, U.S. Travel and Tourism Administration.

Ekonomist (1999)."Türkiye İçin Tarihi Bir Fırsat Doğdu", ss. 21-27

Expo Turistik Dergisi (1999)."2000 ve Sonrası için; Nokta Turizm ve Tanıtım Atağı" 4: 2-24.

Ganor B. (1998) "Defining Terrorism: Is One Man's Terrorist Another Man's Freedom Fighter?", *The International Policy Institute For Counter-Terrorism*, <http://www.ict.org.il/>

Karabulut, E. (1998). Dünyada ve Türkiye'de Seyahat Endüstrisi: Trendler, Beklentiler, *İstatistikler*. TURSAB-AR-GE, Mors Basım.

The International Policy Institute For Counter-Terrorism, "PKK Attacks from 1988-1998" (1998). http://www.ict.org.il/filer_terlorçattack.cfm?orgid.

TURSAB (1999). "Mayıs 1999'da Turizmde durum" <http://www.tursab.org.tr/may99.htm>

World Tourism Organization, (2000). "WTO Tourism 2020 vision: Inbound Tourism. Major European Destination Countries", http://www.world-tourism.org/pressrel/00_0313T.htm

Litvin, W. S. (1998). "Tourism: The World's Peace Industry?", *Journal of Travel Research*, 37: 63-66.

Pizam, A. (1999). "A Comprehensive Approach to Classifying Acts of Crime and Violence at Tourism Destinations" . *Journal of Travel Research*, Vol. 38, No.1, pp. 5-12.

Richer, K. L. (1999). "After Political Turmoil: The Lessons of Rebuilding Tourism in Three Asian Countries", *Journal of Travel Research*, 38 (2): 41-45.

Ryan, C. (1993). "Crime, Violence, Terrorism and Tourism", *Tourism Management*, 14 (3): 173-183.

Smith, G. (1999). "Toward a United States Policy on Traveler Safety and Security: 1980-2000", *Journal of Travel Research*, 38 (1): 62-65.

Sönmez, F. S. (1997). "Make No Enemies: The Tourist Contending With The Terrorist ", *Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 8 (3): 45-58.

Sönmez, F. S. (1998). "Tourism Terrorism and Political Instability", *Annals of Tourism Research*, 25 (2): 416-456.

Sönmez, F. S. ve A. R. Graefe, (1998). "Influence of Terrorism Risk On Foreign Tourism Decision", *Annals of Tourism Research*, 25 (2): 112-144.

TURSAB Dergisi (1999)."17 şubattan Bu Yana Meydana Gelen Olaylar ve Tursab", (183) 6-8.

TURSAB Dergisi (1999)."Alman Turistler İnsan Hakları İhlallerinden Şikayetçi", (187): 28-29.

TURSAB Dergisi (1998). "Güneydoğuda Yeniden Turizm" (173):14-22.

TURSAB Dergisi (1995)."Korku Sevgiye Baskın Çıktı", (136): 22-24.

TURSAB Dergisi (1993). "Teröre Boyun Eğmeyelin", (122): 24-34.

Yoel, M. (1999). "Cycles of War, Terror, and Peace: Determinants and Management of Crisis and Recovery of the Israeli Tourism Industry", *Journal of Travel Research*, 38(1):31-61.

Gönderilme tarihi : Nisan 2000

Değerlendirme : Mayıs 2000

Kabul : Haziran 2000

Kamil Unur, Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Turizm İşletme Bilimi Bölümü, Buca, İzmir